

den mogen krijgen, me beperkend tot de laatste decennia. Hoe zat het met de mensen die verdacht werden van het plegen van abortus en daarom werden gevangen genomen? Had-den die zich terecht als Nieuw-Malthusiaanse deskundigen aangeprezen of waren de termen die ze na 1911 gebruikten, zoals helderziende of masseur, meer van toepassing? Het lijkt ook zinvol om meer aandacht te besteden aan de ontwikkeling van de standpunten in de buurlanden: daarvan zal best invloed op het denken in Nederland zijn uitgegaan. Ook een systematische analyse van de meningen der persmedia zou interessante informatie kunnen opleveren. En de abortusteams die sinds 1967 in Nederland opereren zullen toch wel tot reacties aanleiding zijn geweest? Ook over de wetsontwerpen die op het moment dat ik dit schrijf zijn ingediend en die De Bruijn in een schema heeft samengevat valt veel meer te zeggen. De auteur heeft meer het descriptieve dan het explicatieve als zijn taak gezien.

Nu kan men opmerken dat mijn kritiek te ver gaat omdat er voor al die zaken geen plaats zou zijn in een inleiding die een enigszins hanteerbaar formaat niet mag overschrijden. Maar De Bruijn heeft zeer veel ruimte gereserveerd voor de beschrijving van de ontwikkeling van de standpunten ten aanzien van anti-conceptie. Dat levert interessante gegevens op, maar de auteur bewandelt er een zijspoor mee, hoezeer ook de ideeën over abortus en anti-conceptie met elkaar samenhingen en -hangen.

De omslagfoto doet vermoeden dat het om een gemakkelijk boek gaat: een vrouw zit zo te zien gelukkig temidden van een groep kinderen van verschillende leeftijd in een ouderwetse kamer. (Merkwaardig eigenlijk, men zou eerder een plaat van akelige medische instrumenten of gereedschappen verwachten!) Maar als de schrijver een groot publiek terwille had willen zijn zou hij latijnse citaten hebben moeten vertalen en de taal van juristen en parlementariërs hebben moeten verduidelijken. Er zijn ook teveel verhandelingen over juridische aangelegenheden in opgenomen om het tot aangenaam leesvoer voor de gemiddelde lezer te maken. Het wordt dunkt mij geen bestseller ook al staan er gruwelijke verhalen in. Die zullen er hopelijk wel toe bijdragen dat waar dat nodig mocht zijn het standpunt van de lezer ten opzichte van abortus genuanceerd wordt. En vooral dat de zaak niet wordt afgedaan met harteloze simplismen zoals die vooral door tegenstanders zijn uitgesproken. Wat kan men nu anders opbrengen dan verbaasd ongeloof bij het lezen van bijvoorbeeld de adembenemende uitlatingen van de Nijmeegse hoogleraar Chr. Raaymakers s.j., die in 1929 niet kon vermoeden hoe hij op zijn wenken zou worden bediend toen hij uitriep: 'Liever oorlog, ziekte, sterfte, proletarisering, hongersnood dan Neo-Malthusianisme?' (126).

Het laatste woord over de geschiedenis van de abortus en de legalisering ervan zal voorlopig nog wel niet zijn gezegd. Wel kan het gesprek nu worden gebaseerd op een belangwekkend en stimulerend boek dat met zijn forse literatuurlijst en het personenregister de lezer een eind op weg kan helpen. Het moment van verschijnen is zeker goed gekozen.

P. D. 't Hart

M. Balzer, *Untersuchungen zur Geschichte des Grundbesitzes in der Paderborner Feldmark* (Münstersche Mittelalter Schriften, XIX; München: Flink, 1978, 856 blz., DM 160.-, ISBN 3 7705 1245 6).

Deze studie is een goed voorbeeld van de in Duitsland met veel succes door Anneliese Krenzlin reeds in 1961 toegepaste methode van *Rückschreibung*. De auteur beperkt zich - in tegenstelling tot mevrouw Krenzlin - tot de zogenaamde *Besitzrückschreibung*. Het gaat hem niet zozeer om de incidentele nederzettings- of perceelsvormen en hun ontstaansgeschiedenis of om de vragen naar bodem en reliëf, als wel om een reconstructie van de bezitsverhoudingen, zowel van de eigenaren (*Obereigentum*) als van de bezitters (*Unter-*

eigentum), liefst opklimmend tot in de Karolingische tijd, dus tot de tijd, waarin Karel de Grote in Paderborn zijn palts stichtte (ca. 777 volgens Dopsch). In een inleiding stelt Balzer vast, dat de bestaande schriftelijke bronnen (een valse oorkonde uit 808 voor St. Maximin te Trier en de laat negende-eeuwse *translatio Sancti Liborii*) onvoldoende houvast bieden voor de reconstructie van het Frankisch koningsgoed in dit gebied. De basisbronnen moeten derhalve elders gezocht worden; in dit geval betreft het de oudste Pruisische kadasters uit 1803/31 alsmede een tekstkadaster uit 1782 van de stad Paderborn. Door combinatie van deze bronnen ontstond een kaart - waarover straks meer - waarop de enorme verbrokkeling van eigendom en bezit vóór de secularisatie duidelijk is af te lezen. Dit beeld kon niet het oorspronkelijke zijn. Wegens de nabije ligging van de stad mocht men uitgaan van een redelijke mate van continuïteit: de meeste hoeven (bedoeld worden de jongere, zeventiende- en achttiende-eeuwse pachteenheden, de *Hufen*) zijn voortgekomen uit oudere, grotere hoven (de oudere maateenheden of delen van een domein, de *Hofen* of *mansi*). Doel van het onderzoek was het aantonen van de delingsprocessen en reconstructie van die oudere eenheden. Met gebruikmaking van registers, rekeningen, heffingskohieren, pachten grondboeken e.d. met name van de vier geestelijke grondheren, tot wie de auteur zich beperkt (het klooster Abdinghof, het Busdorfkapittel, het Domkapittel en de bisschop (tafelgoed)) bleek deze retrogressieve methode zeer bruikbaar. Het onderzochte gebied strekte zich uit in een straal van 3½ à 4 km rondom de stad; een gebied dat schatplichtig aan Paderborn was, maar niet helemaal geïdentificeerd mag worden met de stadsvrijheid.

Het is duidelijk, dat het succes van een dergelijke methode volledig afhankelijk is van de aanwezigheid van voldoende aansluitende bronnen over de gehele periode. Twee te nemen hindernissen doen zich daarbij in principe voor: de ene is de aansluiting van de gegevens uit de kadasters met de fiscale, administratieve bescheiden uit de veertiende tot achttiende eeuw en, de tweede, de mogelijkheid om van hieruit de brug te slaan naar het oudste verhandelend en diplomatisch materiaal. In beide gevallen beschikte de auteur over schier volmaakte aanknopingspunten, zeker waar het Abdinghof betrof. De mogelijkheid om zulk onderzoek hier te lande aan te vangen is derhalve evenzeer afhankelijk van de stand van het bronnenmateriaal. Zeer recent heeft een onlangs afgestudeerd historicus uit Nijmegen deze retrogressieve methode met succes kunnen toepassen bij zijn onderzoek naar heerlijkheden en laathoven in zuidwest Limburg. Daarbij heeft hij zich beperkt tot een zeer klein territorium, de huidige gemeenten Eysden en Sint Geertruid. Uitgaande van de oudste kadasterkaart voor dit gebied (uit 1804) konden dankzij onder andere belastingkohieren uit 1619 (de zogenaamde Aanbrenge) van alle grondbezitters met cijnslasten de cijnsheerlijke verhoudingen geografisch worden gereconstrueerd waardoor de ontginningsgeschiedenis van dit gebied vanaf de tiende eeuw (uitgangspunt: kleine kernen langs de Maas) kan worden gevolgd. Of ook elders deze methode kans van slagen heeft moet onderzocht worden.

Voor de geschiedenis van onze streken is het klooster Abdinghof van belang, dat immers op de Veluwe (Putten en Renkum) goederen bezat. Dit bezit gaat terug op een schenking van Meinwerk, bisschop van Paderborn (1009-1036), die zijn stichting onder andere na de dood van zijn moeder Adela, volgens het geveugeld woord van Gosses 'een soort van Lady Macbeth' en 'virago', doteerde met goederen verkregen uit de erfenis van zijn ouders. In tegenstelling tot de interpretatie in *De Veluwe*, workingpaper IPP nr. 4/werkschrift Historisch Seminarium nr. 14 van de Universiteit van Amsterdam, moet het in de Vita Meinwerki genoemde *Cononbusch* (85: 'waarschijnlijk het Koenenbos gelegen tussen Heelsum en Oosterbeek') gezocht worden in de omgeving van Paderborn (Balzer, 720: '*Königsbusch* in het tekstkadaster van 1782, *Künnen busch* in de Abdinghofse goederenlijst van 1633'). Ook het kapittel Busdorf bezat goederen in Oost-Nederland, onder andere een *curtis* te

Delden, door Meinwerk geschonken uit het vaderlijk erfdeel. Hoewel de auteur opmerkt, dat de kartografie voor zijn methode niet noodzakelijk is - strikt genomen kan men volstaan met het aangeven van de namen van de bezittingen van de verschillende instellingen in de loop der tijden - heeft hij het toch raadzaam geacht het eigendom naar de stand van zaken omstreeks 1300 in een grote kaart (schaal 1:10.000) aan te geven. De gegevens zijn per instelling (dus de vier geestelijke grondheren) in lijsten ondergebracht, gerangschikt onder de volgende criteria: naam van het object, beheerder, herkomst, nummer van de pachteenheid, nummer van de percelen op de gebruikte kadasterkaart en nummer van de hoeve(n). De toelichting bij de kaart is zeer summier gehouden en verschaft te weinig informatie. Het controleren van de gegevens uit de lijsten met die op de kaart is daarom geen gemakkelijk werk zodat nogal wat tijd in het zoeken gaat zitten. Het totaalbeeld van de kaart is onrustig; teveel informatie moest erin opgestapeld worden waarbij men verplicht is de tekst in het boek zelf op te slaan voor de exacte betekenis van de in de lijst gebruikte categorieën. Al met al dus niet zo hanteerbaar. Daarbij komt een tweede bezwaar. Zoals gezegd is het uitgangspunt de kadasterkaart van 1830/31 met de perceelsindeling uit die tijd. Deze percelen worden ingekleurd naar de eigenaar van omstreeks 1300. Daarmee wordt gesuggereerd, dat deze indeling tot het begin van de veertiende eeuw opklimt. Hoewel de auteur sterk geschat in stelling brengt om aan te tonen, dat bij continuïteit van grondgebruik en bij sterke bezitsverbrokkeling nauwelijks van een verandering van akkervormen sprake is, blijf ik reserves houden. Om van dit beeld los te komen zou men eigenlijk een beslagen bril moeten opzetten, waardoor men wel de globale concentraties van eigendom van de vier grootste grondheren kan localiseren, maar niet meer in staat is de exacte perceelsvormen te onderscheiden. Wel lijkt aanvaardbaar, dat de oudste kadasters uit 1830/31 een perceelsindeling geven, die in veel gevallen ook te reconstrueren is aan de hand van het tekstkadaster van 1782 voor de tweede helft van de achttiende eeuw.

Er is over dit boek nog veel te zeggen, onder andere over de eigendomsverschuiving en de oorzaken, die Balzer hiervoor aanwijst. Ook het hoofdstuk over de terminologie vraagt eigenlijk de nodige aandacht (bijvoorbeeld waar er sprake is van het zogenaamde meierrecht). De auteur sluit zich, met enige voorzichtigheid, aan bij de opvattingen van Droege uit 1970 aangaande de terminologische criteria voor op Frankische of Saksische wijze geëxploiteerde domeinen. Hij meent een Karolingisch domein aan te kunnen wijzen in Enehus (ten noordwesten van de stad), een schenking van Karel de Grote aan de kerk van Paderborn uit geconfisqueerd bezit. Voorts zou onderzocht moeten worden of er inderdaad in dit grotendeels door Karel de Grote geconfisqueerde gebied nog vrije grondbezitters gevestigd waren. Volgens schrijver waren nog in de veertiende eeuw resten van allodia in de ontginningsgebieden, met name in het *Sundera* ten zuiden van de stad te vinden. Ten tijde van bisschop Meinwerk treden vrije grondheren op als tradenten voor het bisschoppelijke eigenklooster Abdinghof. De slotconclusie is eveneens belangrijk: de ontwikkeling van nederzetting tot stad is uitsluitend te danken aan het incidentele besluit van Karel de Grote om ter plaatse een palts te stichten.

P. Leupen

M. W. Grauwen, *Norbertus aartsbisschop van Maagdenburg (1126-1134)* (Verhandelingen van de Koninklijke akademie van wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der letteren XL, no. 86; Brussel: Paleis der Academiën, 1978, lxii + 690 blz., BF2750.-).